ВІДГУК

офіційного опонента про дисертаційне дослідження Зайця Ростислава Геннадійовича на тему «Формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти Сполучених Штатів Америки», представлене на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки (01 Освіта / Педагогіка).

Актуальність теми дослідження та її зв'язок із науковою тематикою.

Розвиток вищої школи США має тривалу історію. Визначальна роль у теоретичному обґрунтуванні розвитку вищої школи в США належить соціально-політичним концепціям, які обумовлені науково-технічною революцією, глобалізацією, становленням плюралістичної демократії, побудовою технократичного суспільства та ін. Численні дослідження американських учених Г. Беккера, Т. Джефферсона, Дж. Дьюї, Дж. Кейнса, Р. Хатчінса, С. Хука та ін., пов'язані з демократичністю й доступністю освіти (меритократичні та елітарні концепції), расовою та етнічною дискримінацією (теорії полікультурної та глобальної освіти), економічною ефективністю освіти (теорії фільтра, людського капіталу та ін.) набувають особливої актуальності в умовах віртуальних університетів та вузької професіоналізації фахівців. Університет стає індикатором, що виявляє всі суперечливі соціальні наслідки суспільних змін.

У дисертаційному дослідженні Р.Зайця представлено сучасне бачення проблеми формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти США. Автор дисертації акцентує увагу на тому, що завданнями вищої освіти США є адаптація підготовки студентів коледжів та університетів до практичних вимог різних галузей; поєднання теорії та практики у виборі форм освітнього процесу; інтеграція громадянської освіти в зміст окремих освітніх курсів та предметів спеціалізації.

У процесі дослідження дослідник обґрунтовує важливість різних підходів і складників, які формують систему громадянської свідомості студентів у закладах вищої освіти США. Звернувши увагу на багатоаспектність досліджуваної проблеми, автор пропонує розв'язати низку суперечностей, які можуть сприяти вирішенню проблем у царині формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США, порівнявши цей процес з українським освітнім простором (с.12 дис.). Зважаючи на вищевикладене, потребу імплементації нових підходів для підвищення ефективності формування громадянської свідомості у здобувачів закладів

вищої освіти та недостатньою розробленість механізмів їх реалізації, актуальність наукового дослідження Р.Зайця є незаперечною.

Дослідження виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри педагогіки та соціальної роботи Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка «Соціально-професійне становлення особистості» (реєстраційний № 0116U003481). Тему дослідження затверджено на засіданні вченої ради Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (Протокол № 9 від 25 березня 2024 р.).

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

Відповідно до мети дослідження, яка полягає у виявленні особливостей формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти США та окресленні напрямів впровадження досвіду Сполучених Штатів Америки в професійну підготовку студентів закладів вищої освіти України; розроблено відповідну структуру дослідження; проаналізовано категорійно-понятійний апарат дослідження та обґрунтовано поняття «громадянство», «громадянськість», «громадянський», де автор розкриває стратегічні напрямами громадянської освіти (правова освіта громадян, зокрема щодо розуміння й уміння реалізовувати власні конституційні права та обов'язки; посилення здатності брати участь у суспільному житті та використовувати можливості впливу на процеси прийняття рішень на різних рівнях).

Автор у своєму дослідженні доводить, що громадянська освіта має охоплювати всі види освіти (формальну, неформальну, інформальну), а також усі складники освіти, усі рівні освіти й усі вікові групи громадян, зокрема освіту дорослих; має бути практичною спрямованою й повинна допомагати в здобутті важливих компетентностей.

Дисертантом обґрунтовано історичну періодизацію розвитку системи формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти США; тенденції розвитку системи формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти США; організацію та зміст освітнього процесу в системі формування громадянської свідомості студентів США; порівняльний аналіз формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти Сполучених Штатів Америки та України, з відповідним аналізом освітніх програм, форм, методів, засобів формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти США. А також до найбільш істотних результатів дослідження слід віднести введення до широкого наукового обігу нових документів з проблем формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти США, які до цього часу в Україні не публікувалися.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження.

Дисертаційна робота Ростислава Зайця є комплексним дисертаційним дослідженням, наукову новизну якого підтверджено основними положеннями. Зокрема, автором: уперше визначено особливості формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США; схарактеризовано шляхи формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США й програми професійної підготовки в американських університетах; з'ясовано умови забезпечення якості цієї підготовки (співбесіда, оцінювання практичної діяльності в реальній або імітаційній ситуації); здійснено порівняльний аналіз особливостей формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США та в Україні; узагальнено актуальний для розвитку сучасної системи вітчизняної освіти зарубіжний, а саме американський, досвід формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти (модернізація навчальних планів і програм для збільшення обсягу годин на громадянську освіту; забезпечення відповідності між шляхами формування громадянської свідомості й світовими демократичними стандартами; упровадження громадських проєктів у процес навчання студентів в українських університетах; формування єдиного освітнього середовища; забезпечення інформаційної інтеграції освітніх ресурсів та інформаційної безпеки); окреслено напрями творчого використання американського досвіду для вдосконалення процесу формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти в Україні (на нормативному й організаційно-методичному рівнях); удосконалено процес формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти в Україні з творчим застосуванням американського досвіду, а саме: поглиблення змісту, збільшення варіативності підходів до громадянської освіти студентів університетів України, створення можливості для викладачів ЗВО вибирати форми й способи формування громадянської свідомості студентів під час навчання в університетах; коригування програм професійної підготовки студентів українських ЗВО згідно із сучасними підходами до формування громадянської свідомості студентів, процесом цифровізації, професійними інтересами студентів; створення ефективних умов для здобуття майбутніми випускниками ЗВО навичок саморозвитку громадянської свідомості; подальшого розвитку набули теоретичні засади осмислення формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти США та України в умовах єдиного світового освітнього простору.

Зміст дисертації, її завершеність та оформлення.

Структурно робота складається із анотацій українською й англійською мовами, із вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних

висновків, списку використаних джерел (254 найменування), додатків. *Зважаючи на тему дослідження, бажано було показати загальну кількість використаних джерел іноземними мовами.* Загальний обсяг дисертації становить 196 с., основний текст – 164 с..

Оцінюючи ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків, поданих у дисертації, слід зазначити, що дисертація має відповідну структуру; кожний з окреслених розділів є логічним, послідовним, доцільним.

Зміст дисертації відповідає її плану. *Однак аналіз дисертаційної роботи засвідчує, що дослідницький апарат визначено здобувачем не зовсім коректно. Завдання дослідження, які сформульовані у дисертації, потребують певної конкретизації. Четверте завдання дослідження звужує змістовий матеріал, прописаний здобувачем у роботі. Назва Розділу 1 та назва першого параграфа збігаються, хоч, логічно, у першому параграфі йдеться про аналіз науково-категорійного апарату дослідження, що і мало бути відображено у завданні та назві параграфа.*

Незаперечними є наукова новизна і практична значущість дослідження здійсненого Ростиславом Зайцем. Їх контекстність всебічно простежується через протиріччя та посилання на педагогічні студії відомих науковців.

Здобутком рецензованої роботи є ретельний і конкретний підхід до обґрунтування й аналізу понятєво-термінологічного апарату та методології досліджуваної проблеми (с.19-33). У тексті досить добре прослідковується авторська позиція стосовно підходів науковців до досліджуваної теми.

У контексті дослідження увага здобувача була зосереджена на історичній періодизації та тенденціях розвитку системи формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти США (Розділ 1, параграфи 2, 3), у яких автором дисертації визначено чотири етапи (с.36), які обґрунтовуються через бачення науковців-філософів та педагогів щодо досліджуваної проблеми. Важливим висновком здобувача став результат, що громадянська освіта XXI століття змінилася, щоб відобразити «політику особистісного вираження» молоді та «рівноправні відносини», які сприяють громадянській активності. Причиною такої зміни, як зазначає автор, став бурхливий розвиток інформаційних технологій.культура участі стала основним продуктом для сучасної молоді, впливаючи на їхнє концептуальне уявлення про громадянську участь. Вони використовують інструменти Web 2.0 (наприклад, блоги, подкасти, вікі, соціальні мережі) для: поширення інформації (блоги та подкасти); співпрацювати з колегами (віки); виробляти та обмінюватися медіа; та спілкуйтеся з людьми по всьому світу через соціальні мережі та онлайнспільноти. Поширення інтерактивних цифрових інструментів призвело до зрушення, як підлітки сьогодні сприймають громадянські дії та

участь. Дослідник підкреслює, що це зрушення у сприйнятті учнів призвело до створення досвіду громадянської освіти у класі, який відбиває цифровий світ, у якому нині живе молодь XXI століття, щоб контент був актуальним і значимим. Класи громадянської освіти в XXI столітті тепер прагнуть надати реальні можливості для активної участі у споживанні, розповсюдженні, обговоренні та виробництві громадянського та політичного контенту за допомогою технологій Web 2.0, таких як ведення блогів, вікі-сторінки та соціальні мережі. Хоча ці інструменти пропонують нові способи взаємодії та діалогу, педагоги також визнали необхідність навчити молодь шанобливо та продуктивно взаємодіяти зі своїми однолітками та членами онлайн-спільноти (с.45-47).

Заслуговує схвалення проведена робота автора дисертації щодо аналізу оцінювання освітнього прогресу Assessment of Educational Progress (NAEP), що дає змогу перевірити якість системи освіти. Однак, таблицю, яка представлена на с.с.50-58, слід було подати у додатках, не займаючи текстового обсягу дисертації.

Позитивно слід оцінити роботу дисертанта з виявлення системи формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти США та особливостей організації освітнього процесу у закладах вищої освіти США для розвитку громадянської свідомості студентів, де проаналізовано відповідні державні документи та освітні програми, у яких передбачено формування громадянської свідомості студентів через передбачені у навчальному плані унікальні, з точки зору американської освіти, складники, зокрема, політична унікальність у двопартійній системі; стисліть Конституції, до якої рідко вносилися зміни; кількість, тривалість і вартість виборів; верховенство судової влади; юридична унікальність полягає в тому, що в Конституції наголошено на негативних, а не на позитивних правах; передбачено захист для мови, висловлень та комерційної реклами; судова, змагальна правова культура країни й ін. (с.82-84).

Вмотивованим вбачається аналіз сучасних форм проведення в університетах США офлайн-заходів, спрямованих на формування громадянської свідомості. Такі практики демонструють ознаки емпіричного навчання, не обмеженого аудиторіями, що сприяє взаємодії з партнерами з громади. Як бачимо, такий досвід віддзеркалює концепцію студентів, як партнерів у створенні знань і як повноправних членів, які роблять внесок в університетські спільноти. Автор правомірно вважає, що в багатьох університетах США формування громадянської свідомості є не додатковим елементом освіти, а складником місії університетів.

Вагомим доробком дисертанта могла б стати підготовка методичних рекомендацій для майбутніх викладачів ЗВО України щодо формування громадянської свідомості, а не лише прописування перспективних напрямів використання системи формування громадянської свідомості, що підсилило б практичне значення дослідження.

Основні результати дослідження, викладені в Розділах, знайшли відображення у публікаціях дисертанта, у яких показано його особистий внесок: 10 наукових публікацій, серед яких: 4 статті – у наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у зарубіжному науковому виданні (у міжнародній науковметричній базі Scopus). (с.18).

Суттєвим доповненням роботи слугують графічні зображення та додатки, що сприяє позитивному сприйняттю теоретичних положень дисертації.

Основні теоретичні положення й результати дослідження обговорено на науково-практичних конференціях, семінарах, форумах різних рівнів: міжнародних, всеукраїнських (с.17).

Слід зазначити, що практичне значення дослідження засвідчується впровадженням у практику роботи Центральноукраїнського державного університету (довідка № 19- Н від 23.04.2024); Управління освіти Кропивницької міської ради (довідка №1 від 18.03.2023); Міжнародного Республіканського Інституту (довідка № 1 від 23.04.2024).

Дисертація в основному оформлена згідно вимог МОН України до такого виду робіт. *Однак, спостерігається відсутність на окремих сторінках дисертації посилань (зокрема, с.48,77, 87, 89, 91).*

Загальні висновки, виходячи зі змістового наповнення тексту дисертації, мали б бути більш конкретними і предметними.

Текст дисертації не позбавлений окремих технічних огріхів.

Загальний висновок та оцінка дисертації.

Висловлені зауваження та побажання суттєво не знижують загальне позитивне враження про дисертаційне дослідження Зайця Р.Г.. У цілому, робота виконана на належному теоретичному та практичному рівнях. Наукова новизна та практична значущість дослідження, логіка побудови його структури є підставою для висновку, що дисертація на тему **«Формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти Сполучених Штатів Америки»** є самостійною, завершеною науковою роботою та відповідає Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016

року № 261, пп. 6, 7, 8 Порядку присудження доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою від 12.01.2022 № 44, а автор роботи – Заєць Ростислав Геннадійович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент:

докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри педагогіки
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Ольга ПЛАХОТНІК

Підпис ЗАСВІДЧУЮ
Вчений секретар
КАРАУЛЬНА